

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในคัมภีร์ชินาดังการ

ก. วิเคราะห์รูปแบบของฉันทที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาดังการ

คัมภีร์ชินาดังการ เป็นงานประพันธ์ประเภทปद्य^๑ ซึ่งผู้รจนาดำเนินการด้วยฉันทล้วน ๆ ๑๒ ชนิด และยังได้รจนาคือใช้ฉันทหลาย ๆ ชนิดผสมกันในบทหนึ่ง ๆ ในการพรรณนาเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นไปจนจบรวม ๒๗ บท รูปแบบของฉันทที่ใช้มากที่สุดคือ ปद्यาวัดฉันท รองลงมาได้แก่ อุปราศน์ฉันท วสันตฉันท และ อินทวิเชียรฉันท ฉันทที่ใช้เพียงบทเดียวคือ มันท์กัณฑ์ฉันท

รูปแบบที่ถูกต้องของฉันทแต่ละประเภทได้กล่าวไว้ใน วคฺตโตทฺย^๒ ซึ่งจะได้อธิบายถึงการแบ่งประเภทฉันท คณะฉันท พยางค์ที่เป็นครุ-ลหุ ตลอดจนข้อบังคับของฉันทชนิดต่าง ๆ เป็นพื้นฐานในตอนต้นแล้วจึงจะแสดงให้เห็นชัดในรูป

^๑พระสังฆรักชิตสามี, สุโฆชาดังการ, แปลโดย นาวาอากาศเอกแย้ม ประพัฒน์ทอง (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒) หน้า ๑๐

กล่าวถึงการประพันธ์มี ๓ ประเภท คือ -

๑. ปद्य หมายถึง คาถา คือ ร้อยกรอง
๒. คัชชะ หมายถึง จุดเทียบบท คือ ความเรียง
๓. วิมิสสะ หมายถึง ผสม คือ ทั้งสองอย่างผสมกัน

^๒พระสังฆรักชิต, วคฺตโตทฺย, แปลโดยพระธรรมคุณาภรณ์ ฐิตปัญญเถร (ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๐๘)

วคฺตโตทฺย เป็นตำราแต่งฉันทบาลีคัมภีร์แรก เป็นงานประพันธ์

แบบของฉันท. ชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในคัมภีร์นี้ต่อไป

คัมภีร์วรุทโคทัย แสดงฉันทไว้ ๑๐๘ ชนิด และได้แบ่งออกเป็น

- ๒ ประเภท คือ ๑. ฉันทวรรณพฤติ ๘๓
- ๒. ฉันทมาตราพฤติ ๒๕

คณะ ๘

คณะ หมายถึงข้อบังคับสำหรับแต่งฉันท มี ๘ คณะ คือ

๑.	ม-คณะ	มี ๓ พยางค์	เป็นครุล้วน	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๒.	น-คณะ	มี ๓ พยางค์	เป็นลหุล้วน	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๓.	ภ-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีครุต้น	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๔.	ย-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีลหุต้น	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๕.	ช-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีครุกลาง	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๖.	ส-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีครุท้าย	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๗.	ร-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีลหุกลาง	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •
๘.	ค-คณะ	มี ๓ พยางค์	มีลหุท้าย	ใช้สัญลักษณ์ว่า	• • •

- เขียนเป็นรูปไม้คั่นแทน ครุ

- เขียนเป็นรูปสระอุแทน ลหุ

พยางค์ที่ถือว่าเป็นครุ หมายถึง -

- พยางค์ที่เป็นสระเสียงยาว
- พยางค์ที่เป็นพยัญชนะสังโยค มีตัวสะกด
- พยางค์ที่มีนิคหิตอยู่เบื้องบน
- พยางค์ที่เป็นตัวสุดท้ายบาท

พยางค์ที่เป็น ลหุ หมายถึงพยางค์ที่เป็นสระเสียงสั้นล้วน อ่านออกเสียงสั้น และไม่มีพยัญชนะสังโยคซ้อนอยู่ข้างหลัง

ฉันทที่ใช้ในคัมภีร์ชินาดังการนี้ เป็นฉันทวรรณพฤกัทั้งหมด มีใช้อยู่ ๑๒ ชนิด
ตั้งกล่าวไว้ข้างต้น ในที่นี้จะกล่าวถึงชื่อฉันทจำนวนอักษรในบาทหนึ่ง ๆ และคณะประจำ
ฉันทตามลำดับของชนิด ฉันทที่ใช้ในคัมภีร์นี้ จากมากที่สุดไปถึน้อยที่สุด ดังนี้

ปัฐยวักฉันท

บทหนึ่งประกอบด้วย ๘ คณะฉันท กับ ครุ สหุ ลอย ๘ คำ รวม ๓๒ คำ ใน
แต่ละบาทมีอักษรบาทละ ๘ อักษร ไม่มีการกำหนดครุ ลหุในอักษรต้นบาทและปลายบาท
แต่มีการกำหนดว่าในบาทคือครึ่งบาทแรก คณะที่ติดตามอักษรต้นบาทจะต้องไม่เป็น
ส-คณะ และ น-คณะ ในครึ่งบาทหลังจะต้องเป็น ย-คณะ ในบาทคู่ ครึ่งบาทแรก
คณะที่ติดตามอักษรต้นบาทจะต้องไม่เป็น ส-คณะ และ น-คณะ เช่นเดียวกัน และใน
ครึ่งบาทหลังมีการกำหนดให้เป็น ช-คณะ

ข้อบังคับ	○ <u>○ ○ ○ ○</u> <u>ย</u> ○ ○ ○ ○ <u>ช</u> ○	○ <u>○ ○ ○ ○</u> <u>ช</u> ○ ○ ○ ○ <u>ย</u> ○
	ห้าม ส-คณะ และ น-คณะ	ห้าม ส-คณะ และ น-คณะ
	○ <u>○ ○ ○ ○</u> <u>ย</u> ○ ○ ○ ○ ○	○ <u>○ ○ ○ ○</u> <u>ช</u> ○ ○ ○ ○ ○
	ห้าม ส-คณะ และ น-คณะ	ห้าม ส-คณะ และ น-คณะ

เช่น	วิศขุชิสสามิ คํ สากุ	อวิรุทหมนากุถิ	
	สํหริทวา ยถาวุคคํ	มุณินา จ มุณิหิจ	/๘/
	○ <u>○ ○ ○ ○</u> <u>ย</u> ○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○ <u>ช</u> ○ ○ ○ ○ ○	
	○ ○ ○ ○ ○ <u>ย</u> ○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○ <u>ช</u> ○ ○ ○ ○ ○	

๑ ปัฐยวักฉันท ตามแบบของกรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส มีคณะฉันท
แตกต่างไปจากนี้ คือ

○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○
○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○	○ ○ ○ ○ ○

ในคัมภีร์นี้รจนาค้วยพยัญวาท ฉันทมากที่สุดถึง ๑๕๕ บท ในความยาว

๒๗๖ บท

อุปชาติฉันท

แปลว่าฉันทที่มีกำเนิดสมกับคาถาโกศลชิต ๒ คาถา คือ อินทรวีเชียร และ
อุเปนทรวีเชียร ตรงกับอุปชาติฉันทในสันสกฤต บทหนึ่งมี ๓ คณะฉันท กับครุ ๒ คำ
รวม ๑๑ อักษร บทที่ ๑ และบทที่ ๔ เหมือนอุเปนทรวีเชียร บทที่ ๒ และ
บทที่ ๓ เหมือนอินทรวีเชียรฉันท

ในคัมภีร์นี้รจนาค้วยอุปชาติฉันท ๒๖ บท คือบทที่ ๘ ๑๓ ๑๕ ๒๓ ๒๔
๒๖ ๓๔ ๓๗ ๔๘ ๕๕ ๖๒ ๖๓ ๖๘ ๘๕ ๙๓ ๙๔ ๑๐๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๘๓
๑๘๗ ๒๐๐ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๓

กถนุ วณเณ นีร เบสุ ทุกข์
บุคโต มุขาน นหุเคน วา ปี
กปฏฐิตะ ปชชสิเคนลสมิ
วลีนคคตสส ทิ กิ ว ทุกข์

/๒๓/

$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$	ครุ	ครุ
			๒	๒
$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$		
			๒	๒
$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$		
			๒	๒
$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$		
			๒	๒

วสันตคิลาฉันท ๑๔

ตรงกับ วสันตคิลาฉันทในสันสกฤต บทหนึ่งประกอบด้วย ๔ คณะฉันท
และครุ ๒ คำ รวม ๑๔ อักษร

สัทรวาจน์ท์ ๒๑

ตรงกับ สัทรวาจน์ท์ ในสันสกฤต บาทหนึ่งประกอบด้วย ๗ คณะฉันท์
รวม ๒๑ อักษร

ในคัมภีร์นี้รจนาค้วยสัทรวาจน์ท์ ๒ บท คือ บทที่ ๕ และ ๑๘๖

โย โลกตุถาย พุทฺโธ ธนสุตกริยาจฺจฺจเว จฉิควา
ปุเรตฺวา ปารมีโย ติหสมนุเปเม โพรปฺกฺฉิยธฺมเม
ปตุวา โพร วิสุทฺถํ สกฺลฺกฺเขตฺทํ เสฏฺฐกฺโข ตีโถเก
กตุวา พุทฺธสฺส ธนฺตํ กตฺสฺสธฺมตํ พุทฺธโต โมจยิตฺต /๕/

<u>ม</u>	<u>ร</u>	<u>ภ</u>	<u>น</u>	<u>ย</u>	<u>ย</u>	<u>ย</u>
๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘
๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘
๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘
๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘	๘๘

004618

โศฎกฉันท์ ๑๒

ตรงกับ โศฎกฉันท์ ในสันสกฤต บทหนึ่งมี ๔ บาท บาทหนึ่งประกอบด้วย ๔ คณะฉันท์ รวมเป็น ๑๒ อักษร

ในคัมภีร์นี้ใช้โศฎกฉันท์ ๕ บท คือบทที่ ๘๑ ๑๒๓ ๑๘๕ ๑๘๖

และ ๑๘๓

ภฉิตํ วฉิตํ ปวานํ ภวานํ
ชฉิตํ คฉิตํ สมฉิตํ อมฉิตํ
สุฉิตํ อคฉิตํ สุกฉิตํ อคฉิตํ
ปนนามิ मुनि सुकति नियति

/๑๘๕/

$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$
<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>
$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$
<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>
$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$	$\frac{๘}{๑๑๖}$

อุเพนทรวชิเชียรฉันท์ ๑๑

แปลว่าฉันท์มีคณะใกล้เคียงกับอินทรวชิเชียร คือวาง ข-คณะ ไว้แทนที่
 ต-คณะ บาทหนึ่งมี ๓ คณะฉันท์ กับครุถอย ๒ คำ รวม ๑๑ อักษร ตรงกับ
 อุเพนทรวชิเชียรฉันท์ในสันสกฤต

ในคัมภีร์นี้รจนาคำด้วยอุเพนทรวชิเชียรฉันท์ ๔ บท คือบทที่ ๓๕ ๑๐๔
 ๑๐๖ และ ๑๕๖

อนนุต-สตฺถทานมณฺฑกาเล
 มนํ คเหตฺวาน ชิโต อนฺงโค
 ปราชิโต ทานิ ทิ เอกกสุส
 ตถาคโต โส น ปุณาคโตว

/๑๐๘/

$\frac{๖}{๑๒๑}$	$\frac{๖}{๒๒๑}$	$\frac{๖}{๑๒๑}$	ครุ	ครุ
<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	๖	๖
$\frac{๖}{๑๒๑}$	$\frac{๖}{๒๒๑}$	$\frac{๖}{๑๒๑}$	๖	๖
<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	<hr style="width: 100%;"/>	๖	๖
$\frac{๖}{๑๒๑}$	$\frac{๖}{๒๒๑}$	$\frac{๖}{๑๒๑}$	๖	๖

สัททูลวิกิพีฉันท์ ๑๓

ตรงกับ สัททูลวิกิพีฉันท์ ในสันสกฤต บาทหนึ่งประกอบด้วย
 ๖ คณะฉันท์ กับครุถอย ๑ คำ รวมเป็น ๑๕ อักษร

ในคัมภีร์นี้ ใช้สัททูลดวิภิตฉันท์ ๒ บท คือในบทที่ ๗ และ ๑๕๕

ชาโต โย นวเม ขณ สุทธโร สีเลน สุทธินุทธิโย
สัสสารี ภัยโต ภวภูชยกัร ทิสฺวา สิวํ เหมโต
คํ สมฺปาปก-มคฺคฺเทศก มุณี สมฺปฺชยฺนโต คโค
พุทฺธานุสฺสติ ภาวนาทิ กมโต สมฺปาทเย คํ สิวํ

/๓/

ม	ส	ช	ส	ต	ค	กร
๒๒๒	๑๑๒	๑๒๑	๑๑๒	๒๒๑	๒๒๑	๒
๒๒๒	๑๑๒	๑๒๑	๑๑๒	๒๒๑	๒๒๑	๒
๒๒๒	๑๑๒	๑๒๑	๑๑๒	๒๒๑	๒๒๑	๒
๒๒๒	๑๑๒	๑๒๑	๑๑๒	๒๒๑	๒๒๑	๒

วิชฺชมมาดาฉันท์ ๘

แปลว่า ฉันท์ร้อยไว้ด้วยครุฉนวน เป็นสายยาวเหมือนสายฟ้าแลบ บทหนึ่ง
มี ๘ อักษร บทหนึ่งมี ๔ บาท ตรงกับ วิชฺชมมาดาฉันท์ ในสันสกฤต

ในคัมภีร์นี้ ใช้วิชฺชมมาดาฉันท์ ๔ บท คือ บทที่ ๓๕ ๔๔ ๑๕๔ และ
๑๕๑ แต่บทที่ ๓๕ ซ้ำกับบทที่ ๑๕๔

พุทฺธาโลกาโลเก โลกเก
พุทฺธํ สุทฺธํ โธฆาคิณฺณํ

ชาโต สตุโต โกณฺมมฺตฺโต
สทฺโธ ปญฺโญ โภ โน วญฺเท /๓๕/

ม	ม	กร	กร
๒๒๒	๒๒๒	๒	๒
๒๒๒	๒๒๒	๒	๒

๒๒๒	๒๒๒	๒	๒
๒๒๒	๒๒๒	๒	๒

วังสัจฉฉันท์ ๑๒

แปลว่า ฉันท์เป็นที่ตั้งแห่งคณะ มีเสียงไม่สม่ำเสมอเหมือนเสียงปีหรือขลุ่ยที่ทำด้วยไม้ไผ่ บทหนึ่งประกอบด้วย ๔ คณะฉันท์ รวมเป็น ๑๒ อักษร บทหนึ่งมี ๔ บาท

ในคัมภีร์นี้ใช้วังสัจฉฉันท์ ๓ บท คือในบทที่ ๔ ๑๐๗ และ ๑๐๘

ฉิเนนุทร-มตุเตก-สกุมภจารินี

ฉิโนรสนัน มุขปงกษาพินี

สรสูวตี เม มุขคพุกคพุกินี

รมตวนายาส-สทตตุตสุพินี

๑๕/

ช ค ช ร
๑๒๑ ๒๒๑ ๑๒๑ ๒๑๒

๑๒๑ ๒๒๑ ๑๒๑ ๒๑๒

๑๒๑ ๒๒๑ ๑๒๑ ๒๑๒

๑๒๑ ๒๒๑ ๑๒๑ ๒๑๒

มาตินฉันท์ ๑๕

ตรงกับ มาตินฉันท์ ในสันสกฤต ประกอบด้วย ๕ คณะฉันท์ รวม ๑๕ อักษร เป็นบทหนึ่ง กระจายบทนับเป็นครุ บทหนึ่งมี ๔ บาท

ในคัมภีร์นี้ ใช้ฉันท์มาตินีเพียง ๒ บท คือบทที่ ๒๕ และ ๑๕๘

อิตติ วิหิตมนนุคํ กิถุติ สมุภารสารํ
สกถ-ทสสทสุสิโลกธาตุมหิ นิจุจํ
อุปจิตสุภ-เหตุํ ปสฺสทานนุคกาดํ
คทิต-สุคต-โพธิ สาทุํ กิณฺคณียํ

/๑๕๘/

น	น	ม	ย	ย
๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑	๑๑๑
๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑
๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑
๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑	๑๑๑

มันทักกันตาฉันท (๑๗)

ตรงกับ มันทากรานตาฉันท ในสันสกฤต บาทหนึ่งประกอบด้วย ๕ คณะ ฉันท กับครุลอย ๒ คำ รวมเป็น ๑๗ อักษร ละหุปลายบาทนับเป็นครุ อีก ๓ บาท ก็ประกอบด้วยคณะฉันทและครุลอยเหมือนกัน

ในคัมภีร์นี้ ใช้ฉันทประเภทนี้เพียง ๑ บาท เท่านั้น ในบทที่ ๘๗

ปาเท ปาเท วลยวิรวา เมชดา วิงนาท
คีต คีต ปติรติกริ คายตี คายตีสา
หตุเถ หตุเถ วลยวลิตาสมุภม สมุภมบุติ
ทิสฺวา ทิสฺวา อิติ รติกริ ยาติ หาหา กิมิทา

/๘๗/

ม	ภ	น	ต	ต	ครุ	ครุ
๑๑๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑	๑
๑๑๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑	๑
๑๑๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑	๑
๑๑๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑ ๑ ๑	๑	๑

ฉันทสม (มัทกาตา)

มีฉันทอีกกลุ่มหนึ่งในคัมภีร์นี้ที่ไม่เป็นไปตามข้อบังคับของฉันท ๗ ชนิด ต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่เป็นการรจนาค้วยฉันท ๗ ชนิด ต่าง ๆ ผสมกันในบทหนึ่ง ตั้งแต่ฉันท ๒ ชนิด , ๓ ชนิด จนถึง ๔ ชนิด จึงให้ชื่อว่า ฉันทสม และในเมื่อฉันทกลุ่มนี้ไม่เป็นไปตามข้อบังคับที่ถูกตั้งตามตำราวุตโตทัย ผู้เขียนจึงเข้าใจว่าเป็นการแสดงความสามารถของผู้รจนา* ดังจะได้อธิบายถึงฉันทเหล่านี้ต่อไป

๑. เป็นคำประพันธ์ที่รจนาค้วย อินทวิเชียรฉันท และอินทวงศฉันท มีปรากฏในคัมภีร์นี้ ๒ บท คือบทที่ ๘๘ และ ๘๒

คำ ชีวมานัน ปิตรณูจมาตร์

เต ญาคเก ตาทิสโย จ อติธโย

เต ตาทิสเ รนุมตเว นิเกเต

หิตฺวา คโต โส สุกโต คโต จ

/๘๘/

$\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$

$\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$

$\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ ๑ ๑

$\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ $\frac{๑}{๘๘}$ ๑ ๑

บาทที่ ๑ และ ๒ เป็น อินทวงศฉันท

บาทที่ ๓ และ ๔ เป็น อินทวิเชียรฉันท

* สัมภาษณ์ นาวาอากาศเอกพิเศษ แยม ประพัทธ์ทอง, อาจารย์พิเศษ
แผนกวิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑๑ มีนาคม ๒๕๒๑

๒. รจนาค่วย อินทรวีเชียรฉันท์ และ ว่างสัฎฐฉันท์ ในบทเดียวกัน
ปรากฏอยู่ ๒ บท คือบทที่ ๕๔ และ ๕๖

โย คีสุ ปาสาทวเรสุ เตะสุ
สกโก ว เทวาริปตี วสนุโต
ยโสธรร์ ปิณโยธรรารร์
หิตูวา คโต คัม สุกคัม นมามิ

/๕๔/

$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	คฺ	คฺ
$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	ค	ค
$\frac{ช}{๑๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	$\frac{ร}{๒๑}$	
$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	คฺ	คฺ

บาทที่ ๑, ๒ และ ๔ เป็น อินทรวีเชียรฉันท์ บาทที่ ๓ เป็น
ว่างสัฎฐฉันท์

๓. รจนาค่วยอินทรวีเชียรฉันท์ และวสันตคิลฉันท์ ในบทเดียวกันมี
อยู่เพียงบทเดียว คือบทที่ ๔๖

ยาสุมหิ โดเก อุปมา ปิ นตุติ
คาสหิ ผสุเสสุ กถา ว กว ว
คัม คาทิสัม กามรคินุ โภญุโต
หิตูวา กถนุญุ ปทุมพุทธิ โส นิราโส

/๔๖/

$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	คฺ	คฺ	
$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	ค	ค	
$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	ค	ค	
$\frac{ค}{๒๒}$	$\frac{ภ}{๒๑}$	$\frac{ช}{๑๒}$	$\frac{ช}{๑๒}$	คฺ	คฺ

บาทที่ ๑ และ ๒ เป็นอินทรวงศ์ฉันท์ บาทที่ ๓ และ ๔ เป็นอุเพนทร
วิเชียรฉันท์

๖. รจนาค่วย อุเพนทรวิเชียรฉันท์ และวังสัจฉฉันท์ในบทเดียวกันมีอยู่
๖ บท คือบทที่ ๖๑ ๗๑ ๗๔ ๑๐๒ ๑๒๔ ๒๗๑

ยโสธรร์ ปิงมโฆธราชร์
อนงค-รงคทช-ภูตมรงค์
วิหાય เอกคตุมปากคตุมค
นปฐเย โภ หิ นโร สเจตโน

/๑๒๔!

$\frac{ช}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{ร}{๒๑๒}$
$\frac{ช}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{กร}{๒} \quad \frac{คร}{๒}$
$\frac{ช}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{๒}{๒} \quad \frac{๒}{๒}$
$\frac{ช}{๑๒๑}$	$\frac{ค}{๒๒๑}$	$\frac{ข}{๑๒๑}$	$\frac{ร}{๒๑๒}$

บาทที่ ๑ และ ๔ เป็น วังสัจฉฉันท์ บาทที่ ๒ และ ๓ เป็นอุเพนทร
วิเชียรฉันท์

๗. รจนาค่วย อินทรวิเชียรฉันท์ อุเพนทรวิเชียรฉันท์ และ
วังสัจฉฉันท์ ในบทเดียวกันมีอยู่ ๑๐ บท คือบทที่ ๒ ๔๖ ๔๗ ๖๖ ๖๘ ๘๐
๘๘ ๘๑ ๑๘๗ และ ๒๖๘

วิธีปูกาสา นิธิโย สกาสา
สมุคคตา ภูคชรา วสุคชรา
สคคาวสคคตา วสุคตา สคคตา
ทิตูวา คโต โส สคคโต คโต จ

/๘๑!

$\frac{ช}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$
$\frac{ช}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ร}{๑๗๑}$	
$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$
$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	๑	๑

บาทที่ ๑ เป็นอุเพนทรวีเชียรฉันท์ บาทที่ ๒ เป็นวังสัจฉฉันท์ บาทที่ ๓ และ ๔ เป็นอินทรวีเชียรฉันท์

๘. รจนาค่วย อินทรวีเชียรฉันท์ อุเพนทรวีเชียรฉันท์ และอินทวงศ์ฉันท์ ในบทเดียวกันมี ๓ บท คือบทที่ ๒๕ ๔๔ และ ๒๖๑

สพพมปิเจกั กตปฏญเกหิ
 สุลพณีนัย สรสมุพทายั
 นุมตฺตฺรฺไป หิ สเจกโน โย
 ปฏญญเ วิเรโก น กเรยฺย อาทริ

/๒๕/

$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$
$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$	$\frac{ครุ}{๑๗๑}$
$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	$\frac{๑๗๑}{๑๗๑}$	๑	๑
$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ค}{๑๗๑}$	$\frac{ข}{๑๗๑}$	$\frac{ร}{๑๗๑}$	

บาทที่ ๑ เป็นอินทรวีเชียรฉันท์ บาทที่ ๒ และ ๓ เป็นอุเพนทรวีเชียรฉันท์ บาทที่ ๔ เป็นอินทวงศ์ฉันท์

๙. รจนาค่วย อินทรวีเชียรฉันท์ อินทวงศ์ฉันท์ และวังสัจฉฉันท์ ในบทเดียวกันมี ๖ บท คือบทที่ ๔๔ ๑๐๐ ๑๐๓ ๑๒๓ ๑๘๒ และ ๒๒๒

๑๑. รชนาค่วยอินทวงศ์ฉันท์ และวังสัจฉริฉันท์ ในคัมภีร์นี้มี ๒ บท
คือบทที่ ๕๐ และ ๕๑

สฤจพิทา ปิณโฆธรรพร
วิราชิตานคชเมชดาเมชดา
สุรารุงคณา วรคชณสุสทา สทา
รุมมา รมาเปณูติ วรุงคทาคทา

/๕๓/

๑	๑	๒	๒
๒	๑	๒	๒
๑	๑	๑	๑
๑	๑	๒	๒

บาทที่ ๑ และ ๔ เป็นอินทวงศ์ฉันท์ บาทที่ ๒ และ ๓ เป็นวังสัจฉริฉันท์
ตารางแสดงความถี่ของฉันท์ที่ใช้ในคัมภีร์ชินาลังการ

ชื่อฉันท์	ความถี่
ปัฐยวักฉันท์	๑๕๕
ฉันท์ผสม	๓๗
อุปชาติฉันท์	๒๖
วสันตคิลกฉันท์	๑๖
อินทรวีเชียรฉันท์	๑๖
โคฏกฉันท์	๕
อุปนทรวีเชียรฉันท์	๔
วิซุมมมาลาฉันท์	๔
วังสัจฉริฉันท์	๓
มาลินีฉันท์	๒
สัทธราฉันท์	๒
มันท์กกันศาฉันท์	๑
	๒๗๑

ข. วิเคราะห์คำอรรถศาสตร์ที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาดังการ

อสังการ หมายถึง การประดับ ตกแต่งที่ำให้งาม ในการรจนารื่องใด
 เรื่องหนึ่งก็เช่นเดียวกัน เมื่อต้องการให้มีความไพเราะ และบทประพันธ์นั้น ๆ มีคุณค่า
 ผู้รจนาจะประดับด้วยอสังการ ๕ ประการ ซึ่งมีทั้งฝ่ายเสียงที่เรียกว่า สัทพาดังการและ
 อสังการฝ่ายเนื้อความที่เรียกว่า อรรถาดังการ^๑ คัมภีร์ชินาดังการเป็นคัมภีร์ที่ผู้รจนา
 ได้แสดงถึงความสามารถในการใช้สังการเพื่อให้คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่น่าสนใจจากคัมภีร์
 หนึ่ง โดยการรจนาคำอสังการทั้งฝ่ายเสียงและฝ่ายเนื้อความเกือบทั้งเรื่อง ซึ่งพอ
 สรุปได้ ๕ ประเภท ดังนี้

๑. ยมก
๒. อนุปาส
๓. จิตต
๔. อุปมา
๕. รูปกะ

๑. ยมก

ยมก หมายถึงคำซ้ำที่รจนาคำด้วยศัพท์เดียวกัน ซ้ำ ๆ กัน อาจจะซ้ำคำ
 ที่ต้นบาท กลางบาท หรือปลายบาท ยมกมี ๓ ประเภท คือ

- อพยเปตยมก ซ้ำกันทั้งพยัญชนะและสระ
- พยเปตยมก ซ้ำกันแต่พยัญชนะ สระต่างกัน
- ผสมกันทั้งสองอย่าง คือซ้ำทั้งพยัญชนะ และพยัญชนะ

ในคัมภีร์ชินาดังการนี้มีการใช้ยมกมากกว่าอสังการประเภทอื่นซึ่งมีการซ้ำคำ
 ทั้งในบาทเดียวกัน ในบทเดียวกัน และซ้ำความในบทอื่น ตำแหน่งที่ซ้ำคำมีทั้งต้นบาท
 ปลายบาท และกลางบาท ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

^๑ พระสังฆรักชิตสามี, สุโพชาสังการ, แปลโดยนายวราอากาศเอก แยม
 ประพัฒน์ทอง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔.

ก) ซ้ำในบาทเดียวกัน

๑) ปาทาธิยมก ซ้ำต้นบาทประเภทอัพยเปตยมก ปรากฏในบทที่ ๒๒, ๒๔, ๒๕, ๓๔ และ ๘๗ เช่น

ปาเท ปาเท วดยวิรวา เมชดา วจินาทา
คิตฺติ คิตฺติ ปติรติกริ คายติคายตีสา
หตฺเต หตฺเต วดยวติศา สมฺภมํ สมฺภมฺมุติ
ทิสฺวา ทิสฺวา อิตฺติรติกริ ยาคี ทาหา กิมิทา /๘๗/

๒) ปาพนัชฌยมก ซ้ำกลางบาท ปรากฏดังต่อไปนี้

(ก) ซ้ำกลางบาทกับต้นบาท ได้แก่

มฺฐฺวา มฺฐฺวา มฺฐฺวาทิรฺฐา ปริศา ปฺทุเม ปฺทุเมพิคณา
วสฺสํมฺฐฺนา มฺฐฺนา อกรฺุ กิมิทํ กิมิทํ ชฺหิตํ ปตฺตินา /๘๑/

(ข) ซ้ำกลางบาทกับปลายบาท ปรากฏในบทที่ ๕๑, ๕๕, ๑๒๒

และ ๑๕๖ เช่น

อด ราชฺณํ วรราชฺณํ นรราชวเร นกรฺนฺตุ คเต
คิริราชวโร มุณีราชวโร มิคฺรราชคฺโต สฺคฺโต มิ คฺโต /๑๒๒/
มุณีราชวโร นรราชวโร ทิวีเทวโร สฺจุพิรหฺมวโร
สกปรฺาปฺทโร ปรฺาปฺทโร สกพฺุทฺทฺชิโร ปรฺุพฺุทฺทฺชิโร /๑๕๖/

๓) ปาพันตยมก ซ้ำปลายบาท ปรากฏดังนี้

(ก) ซ้ำปลายบาท ประเภท อัพยเปตยมก ได้แก่

สฺมุจฺจิตฺตา ปิณฺโปกฺชฺรราชฺชา วิราชิตานํคฺชเมชลาชลา
สุรฺาญคฺคณา วฺงคฺชณฺสฺสฺทา สฺทา รฺมฺมา รฺมาเปฺนฺติ วฺงคฺทาคฺทา /๘๓/

คือ

๕) ซ้ำปลายบาทในบาทที่ ๑ กับบาทที่ ๒ และบาทที่ ๓ กับบาทที่ ๔

ยจานุภูควานชรามราดี เยจานุภูควานชรามราดี
คนุเต นมิควาน คุณณเวสส วณณณ ปูเรมิ มนณเวสส /๓/

๕) ซ้ำกันในลักษณะต่าง ๆ ทั้ง ๔ บาท ปรากฏดังต่อไปนี้

(ก) ซ้ำปลายบาทที่ ๑, ๓ และ ซ้ำต้นบาทที่ ๔ ด้วยคำว่า
วตถ์ ซ้ำปลายบาทที่ ๒ กับ ๔ ด้วยคำว่า มคคา คือ

มคคณติ โน วิฐฐิตทาปวตถ์ อคคาคิ เต อาหุ ชนา สมคคา
นคค อโห โมหตมสส วตถ์ วตถ์ หนิสสามิ ตมคคมคคา /๒๓/

(ข) ซ้ำปลายบาทที่ ๑ กับต้นบาทที่ ๒ ด้วยคำว่า วาณา
ซ้ำปลายบาทที่ ๓ กับต้นบาทที่ ๔ ด้วยคำว่า โสจ คือ

โกโก อนงค สุจิรมปิ ปนุนนวาณา วาณานิ สัทร ปนุนน มีโต นิโรช
โรเรน วา ปถ คโต มนโส น โสจ โสจ จนุตมพยุทวโลกิย ยามิ สนุติ /๓๓/

(ค) ซ้ำปลายบาทที่ ๑ กับต้นบาทที่ ๒ ด้วยคำว่า รว
ซ้ำปลายบาทที่ ๒ กับต้นบาทที่ ๓ ด้วยคำว่า มเหสิ
ซ้ำปลายบาทที่ ๓ กับปลายบาทที่ ๔ ด้วยคำว่า มตตโน

คือ

ปทิตตเคหา วिय เกรว รว รว สมุฏฐาย คโต มเหสิ
มเหสิทาโลกิย ปุตตมตตโน คโนสิ โน เปมมโหคชมตตโน /๒๑/

(ง) ซ้ำต้นบาทที่ ๑ กับกลางบาทที่ ๔ ด้วยคำว่า ภาเวยย
ซ้ำต้นบาทที่ ๒ กับต้นบาทที่ ๓ ด้วยคำว่า โภโค คือ

ภาเวย्ह เกนจิ อปปเสยฺโห โภโค จ ทินฺเนติ จ โภคณฺทโน
โภโค จ กาโย จ ปิ เม สุลฺลทฺโธ ปฐฺปการาย ภาเวยย นฺน /๒๕๘/

- (๖) ข้าต้นบาทที่ ๑ กับบาทที่ ๓ ด้วยคำว่า พลั ข้า
กกลางบาทที่ ๑ กับกกลางบาทที่ ๓ ด้วยคำว่า อนนงคสส
ข้าปลายบาทที่ ๑ กับ ๓ และข้าต้นบาทที่ ๒ กับ ๔
ด้วยคำว่า นิรันดร คือ

พลั อนนงคสส นุท์ นิรันดร นิรันดร ชมมมนุสสรนุตา

พลั อนนงคสส ทท์ นิรันดร นิรันดร จิตตมลั ซหาถ /๒๑๖/

- (๗) ปาทพยาสนนามยมก ข้าทั้งบาท ปรากฏดังต่อไปนี้

- (๑) มหายมก ข้าข้อความเดียวกันทั้ง ๔ บาท คือ

สถาม ทาตา วินยา มนุญญ สถาม ทาตา วินยา มนุญญ

สถามทาตา วินยา มนุญญ สถามทาตา วินยา มนุญญ /๑๐๗/

- (๒) ข้าข้อความเดียวกัน ๓ บาท คือ ข้าในบาทที่ ๒,
๓ และ ๔ คือ

ตถาคคจเจรมโหสิ ตสส ตถาหิมาโรปิตทาห สนติ

ตถาหิ มาโร ปิ ตทาห สนติ ตถาหิ มาโร ปิ ตทาหสนติ /๑๐๖/

- (๓) ข้าข้อความเดียวกัน ๒ บาท คือ ข้าในบาทที่ ๑
และ ๓ คือ

ปสยทกาเรน อสยทกขั ชนา ชเนนุตีห ชนานเมว

ปสยทกาเรน อสยทกขั ปาบิ น ชานนุติ ตโต นิทานิ /๖๘/

- (๔) ข้าในบทเดียวกัน ๒ ข้อความ คือ ข้าในบาทที่ ๑
กับบาทที่ ๔ และข้าข้อความในบาทที่ ๒ กับ
บาทที่ ๓ คือ

ทิสวาน ถาถาสนิปาตมณฺฑริ ตถาคโต โส น ปุนาคโตว

ตถาคโต โส น ปุนาคโตว ทิสวาน ถาถาสนิปาตมณฺฑริ /๑๐๕/

ค) ซ้ำในบทอื่น ปรากฏดังต่อไปนี้

๑) ซ้ำข้อความในบาทที่ ๑ ของบทที่ ๔๗ กับบทที่ ๑๒๔ คือ

ยโสธร ปิณโปลยธรรารั อนงคุภงคทุทธชฎาตมุงค
เทวจราราวุชชลิค ปติพพค ทิตฺวา คโต โส สุกโต จ ฐน /๔๗/

ยโสธร ปิณโปลยธรรารั อนงคุภงคทุทธชฎาตมุงค
วิหาย เอกคตุมุปากตมค น ปุชเย โโก ทิ นโร สเจตโน /๑๒๔/

๒) ซ้ำข้อความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๑๐๔ กับข้อความในบาทที่ ๒
และ ๓ ของบทที่ ๑๐๕ คือ

อนนุคสตฺตุนมนนุคกาเด มนํ คเหตุวาน ชีโต อนงโก
ปราชีโตทานิ ทิ เอกกสฺส ตถา คโต โส น ปุณาคโต ๑ /๑๐๔/

ทิสฺวาน ญาณาสนิปากมฺนุคํ ตถา คโต โส น ปุณาคโต ๑
ตถาคโต โส น ปุณาคโต ๑ ทิสฺวาน ญาณาสนิปากมฺนุคํ /๑๐๕/

๓) ซ้ำข้อความในบาทที่ ๔ ของบทหนึ่ง กับบาทที่ ๔ ของบทอื่น ๆ
ซ้ำตั้งแต่ ๒ บท จนถึง ๗ บท ปรากฏดังนี้

(ก) ซ้ำข้อความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๕๓ และ ๕๔ ด้วย
ข้อความว่า พุทฺโธ อโย เหสฺสติ วิตรวโค คือ

เต พุทฺธมฺณา ปญฺจมิยํ สุกฺตฺตา นามํ คเหตุํ วรรถุชฌานิ
ทิสฺวาน เอภงฺคุสิมฺมุชชีปิสฺสุ พุทฺโธ อโย เหสฺสติ วิตรวโค /๕๓/

ชินฺดณฺจ ทิสฺวา พุยาริคมฺ คณฺจ อพฺภารกํ ปพฺพชิตฺตฺจ ทิสฺวา
โอหาย ปพฺพชฺชมฺเปติ กาเม พุทฺโธ อโย เหสฺสติ วิตรวโค /๕๔/

(ข) ซ้ำข้อความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๒๐๑ กับบทที่ ๒๑๒ ด้วย
ข้อความว่า ปุเชมิ คํ ปุชิตฺตฺตํ ปุรา คือ

คฺสฺมาหิ ชาโตวรกมฺหิ คสฺส อายุคฺคเก มงฺคคจกฺกวาเพ
ภูเตหิ วตฺตฺตฺหิ นโรเมหิ ปุเชมิ คํ ปุชิตฺตฺตํ ปุรา /๒๐๑/

เอวี่ สุลลิมุดดวนี่ ที ยี่ ยี่ คที คที ปุปุดิตปุปุดิต สุก์
มาดญจ สหทญจ มนุญญคนุธิ์ ปุเขมิ ค์ ปุชิตปุชิต์ ปุรา /๒๒๒/

(ค) ข้า้ขอความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๕๗, ๕๘ และ ๑๐๐
ด้วยข้อความว่า หิตวา คโต โส สุกโต จ ญน คือ

ยโสรรม ปิดโปยรารริ์ อนงคกงคทชชฎคตมงค์
เทวจรารวชชชลคิ์ ปคิพคคิ์ หิตวา คโต โส สุกโต จ ญน /๕๗/

หริตุคโจ รากคพลน เทวียา อวตุคสิงเคน น สิงคนุสสร
อเสวิ กาม์ คมิทานิ กาม์ หิตวา คโต โส สุกโต จ ญน /๑๐๐/

(ง) ข้า้ขอความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔
และ ๑๑๕ ด้วยข้อความว่า นนทคิ นนทินาสนา คือ

สนาถานาถ ทาเพน สนาถานาถ สนุคคิ
สนุคคิ ลทฐา น สิทฐคโต นนทคิ นนทินาสนา /๑๑๒/

คณหาชาลนินิ หิตวาน ทินุสิชาลั ปทาลยั
พุทโธ โพรคดาสีโน นนทคิ นนทินาสนา /๑๑๕/

(จ) ข้า้ขอความในบาทที่ ๔ ของบทที่ ๗๕, ๗๖, ๗๗, ๗๘
และ ๗๙ ด้วยข้อความว่า หิตวา กถนุ ปทพทหริ โส
นิราโส คือ

ยวญจยั รวิ จรคยาจเลน รุทเช ยวญจ จกกรคณั อูปยาคิ โดเก
คาวิสุสโร นกจโร ชิตจาทุณโค หิตวา กถนุ ปทพทหริ โส นิราโส/๗๕/

สโปกุขรา โปกุขรณี จตุโส ตหิ ตหิ ปุปฺนิคปุปฺนิคมฺหิ
 โลกานทนฺตุ ปฺริปฺงกชโลกนาเท หิตฺวา กณฺณ ปทมฺทริ โส นิราโส/๗๘/

(ฉ) ซำกัันในบาทที่ ๘ ของบทที่ ๒๔๐, ๒๔๘, ๒๔๙, ๒๕๐,
๒๕๑ และ ๒๕๓ ด้วยข้อความว่า นทฺวาน ปุชฺยามหิ คือ

คโศ จ หิมวฺนคฺสุมิ มหาสมยเทศนํ
 วุคฺคาเนตานิ ฐานานิ นทฺวาน ปุชฺยามหิ /๒๕๐/

น สฺนุชานนฺติ เย พุทฺธํ เหว ฐโปติ ญาคเว
 กตฺนุตํ ปฺริมํ สพฺพํ นทฺวาน ปุชฺยามหิ /๒๕๓/

(ช) ซำกัันในบาทที่ ๘ ของบทที่ ๘๘, ๘๙, ๙๐, ๙๑,
๙๒, ๙๓ และ ๙๔ ด้วยข้อความว่า หิตฺวา คโศ โส
สุคโศ คโศ จ คือ

อนนฺตกาโลปฺจิตฺน เตน ปุณฺณญฺณ นิพฺพตฺตวิมานยาเน
 คฺสุมิ ทิเน ชาคฺสุตํ ปฺชาปฺติ หิตฺวา คโศ โส สุคโศ คโศ จ /๘๘/

สุคฺกฺขเจแหเว สุคฺกฺขิงฺโก ปสาทีโศ เทวปสาธเนน
 วิราชฺมาโน สมฺราชนิภิ หิตฺวา คโศ โส สุคโศ คโศ จ /๙๔/

๒. อนุपाต

อนุपाต หมายถึงการซ้ำอักษร โดยรจนาคด้วยอักษรซ้ำรูปกันในบาทนั้น ๆ เพื่อความไพเราะของบทประพันธ์

ในคัมภีร์ชินาลังการนี้ผู้รจนาคได้ซ้ำอักษรเกือบทุกบาทในบทหนึ่ง ๆ ทำให้คัมภีร์นี้มีความไพเราะอย่างยิ่ง การซ้ำอักษรที่ปรากฏทั่ว ๆ ไปจะซ้ำอักษรนั้น ๒ ครั้งบ้าง, ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้ง มีบางบทที่ซ้ำอักษรนั้น ๆ ถึง ๕ ครั้ง ดังจะได้กล่าวต่อไป

ก) การซ้ำอักษรที่ปรากฏทั่ว ๆ ไปเกือบทุกบาท จะซ้ำอักษร ๒ ถึง ๔ ครั้ง ดังตัวอย่างในบทที่ ๒๔ คือ

อิติ คหิติ มหนุตโฬิสุมการสาริ คณแปลฐมตีติ ปารมิ ปุริตตติ
กรชนยสิราที ทินนทานาคิทานิ ปรรหิคนิรตตติ โฬิสตตติ นมามิ / ๒๔/

บาทที่ ๑. ซ้ำอักษร ค ๓ ครั้ง, ซ้ำอักษร ส ๒ ครั้ง และซ้ำอักษร ร ๒ ครั้ง

บาทที่ ๒. ซ้ำอักษร ค ๔ ครั้ง, ซ้ำอักษร ป ๓ ครั้ง และซ้ำอักษร ร ๒ ครั้ง

บาทที่ ๓. ซ้ำอักษร น ๔ ครั้ง, ซ้ำอักษร ท ๔ ครั้ง และซ้ำอักษร ร ๒ ครั้ง

บาทที่ ๔. ซ้ำอักษร ค ๔ ครั้ง, ซ้ำอักษร น ๒ ครั้ง, ซ้ำอักษร ม ๒ ครั้ง และซ้ำอักษร ร ๒ ครั้ง

ข) การซ้ำอักษรในบางบาทที่ซ้ำมากถึง ๕ ครั้ง ปรากฏในบทที่ ๕๕ คือ

นนานาสนานิ สยนานิ นิเวสนานิ ภาภานิกานิ รตนากรสนิกานิ
ตตุรัสสิตานิ รตนทุชฎสิตานิ หิตุวา คโต นิ หิมพิทุสมานิตานิ / ๕๕/

บาทที่ ๑. ซ้ำอักษร น ๕ ครั้ง, และซ้ำอักษร ส ๓ ครั้ง

บาทที่ ๒. ซ้ำอักษร น ๕ ครั้ง, ซ้ำอักษร ภ ๔ ครั้ง, และซ้ำอักษร ร ๒ ครั้ง

บาทที่ ๓. ซ้ำอักษร ค ๔ ครั้ง, ซ้ำอักษร น ๓ ครั้ง, ซ้ำอักษร ส และ ร ๒ ครั้ง

บาทที่ ๔. ซ้ำอักษร น ๓ ครั้ง, ซ้ำอักษร ค ๒ ครั้ง, ซ้ำอักษร ห ๒ ครั้ง และซ้ำอักษร ม ๒ ครั้ง

๓. จิตศ

จิตศ หมายถึงการรจนาในลักษณะที่แปลก อาจจะเป็นการรจนาบท
ประพันธ์นั้น ๆ ด้วยอักษรตัวเดียวกันทั้งบท หรือรจนาด้วยอักษรในวรรคเดียวกันทั้งบท
และนอกจากนี้ยังมีการรจนาด้วยการย่ออักษร เช่นเดียวกับกมลพของไทย

ลักษณะการรจนาด้วยจิตศที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาดังการมีดังนี้

ก) รจนาด้วยอักษรในรูปแบบต่าง ๆ กัน

๑) รจนาด้วยการใช้อักษรตัวเดียวกันทั้งบท มีปรากฏอยู่บทเดียว

คือ

โนนานิ โน นุนานิ นาเนนานิ นนานิ โน
นูน นานเนนานิ นูน นานนนานเนน โน /๑๑๖/

๒) รจนาด้วยอักษร ร และ ส ทั้งบท คือ

สาเร สุราสุเร สารี รสาสาร สริสุสโร
รสาสาร รเส สารี สุราสุร สริสุสเร /๑๑๗/

๓) รจนาด้วยอักษร ๓ ตัว คือ ท, ว และ น ทั้งบท คือ

เทวานัน นนุทโน เทโว เทวเทเวน นนุทีโน
เวทนิเนน เวเพน เวที เวเพน เวทีโน /๑๑๘/

๔) รจนาด้วยอักษร ๔ ตัว คือ ท, ว, ส และ น คือ

เทवासเน นิสินุโน โส เทวเทโว สสาสเน
นิสินุนานัน สเทวานัน ทสุเสสิ ทสุสนาสนัน /๑๑๙/

๕) รจนาด้วยอักษรในวรรคตันตชะทั้งบท คือ

สนาถานาถ ทาเนน สนาถานาถ-สนุคติ
สนุคติ-ถุชาน สิทฺถุโก นนุทติ นนุทีนาสนา /๑๒๐/

๖) รจนาตัวอักษรในวรรคต้นคชะและโอบรรุชะทั้งบท คือ

ทานสีลาที พุทฺธ- สุตฺตรมม-วิปฺสฺสโน
 พุทฺโธ โปธิตลาสิโน นนฺทึ นนฺทินาสนา /๑๑๓/

ข) รจนาตัวการย่อนอักษรในลักษณะต่าง ๆ กัน

๑) ย่อนอักษรในบาทเดียวกัน ปรากฏอยู่บทเดียว คือ

โลกา ยาท ตยา กาโล วิเสสํ น น สํเสวี
 วิเสสํ น น สํเสวี โลกา ยาท ตยา กาโล /๑๑๔/

ในบาทที่ ๑ และ ๔ ย่อนอักษรในข้อความเดียวกันคือ
 โลกายาท เป็น ตยากาโล

ในบาทที่ ๒ และ ๓ ย่อนอักษรในข้อความเดียวกันคือ
 วิเสสํ เป็น นสํเสวี

๒) ย่อนอักษรต่างบาทกัน ปรากฏอยู่ ๒ บท คือ

ราชราช ยโสเปต วิเสสํ รจิตํ มยา
 ยาม ตํ จิร สํเสวี ตเปโส ยชราชชา /๑๑๐/

ในบาทที่ ๑ และ ๔ ย่อนอักษรในข้อความว่า
 ราชราชยโสเปต เป็น ตเปโสยชราชชา

ในบาทที่ ๒ และ ๓ ย่อนอักษรในข้อความว่า
 วิเสสํ รจิตํมยา เป็น ยามตํจิรสํเสวี

นโม ตสฺส ยโต มหิ- มโต ยสฺส ตโม น
 นโม ตสฺส ยโต มหิ- มโต ยสฺส ตโม น /๕๘/

ย่อนอักษรในบาทที่ ๑ กับบาทที่ ๕ และ บาทที่ ๒
 กับบาทที่ ๓

๔. อุปมาดังการ

อุปมาดังการเป็นอดังการในคํานความหมายที่จะเปรียบสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง จะรู้ได้ด้วยศัพท์ที่ระบุอุปมาปรากฏ และรู้จากความหมายของเนื้อความนั้น ๆ

อุปมาดังการที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาดังการนี้ มีทั้งที่รู้ด้วยศัพท์ที่ระบุอุปมาและรู้จากความหมายของเนื้อความ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ก) สัตหัตถ์มา เป็นอุปมาที่รู้ด้วยศัพท์ระบุอุปมา มีปรากฏในคัมภีร์นี้ ๒ ประเภท คือ

๑) ศัพท์ที่มี อิว เป็นต้น ได้แก่ศัพท์ ๕๓ ศัพท์ แต่ในคัมภีร์ชินาดังการนี้ปรากฏเพียง ๕ ศัพท์ คือ อิว, วีย, สม, อตุดย, อุปมา, อากา และ นิภ, สนุณิภ, สมาน ศัพท์ที่ใช้มากที่สุด คือ อิว และรองลงมาคือ วีย ดังจะได้อีกกล่าวต่อไปนี้

(ก) อิว = เพียงดัง มีปรากฏในบทที่ ๑๔, ๒๒, ๔๘, ๕๘, ๘๐, ๘๒, ๘๐, ๑๐๒, ๑๒๐, ๑๓๔, ๑๔๔ และ ๒๖๖ คือ

อนึ่ง พระพุทธเจ้าพระองค์ใดเป็นประจุกตาซึ่งด้วยกายและวาจา พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นสำเร็จแล้วด้วยพระพุทธคุณ สัตบุรุษทั้งหลายพึงคบพระตถาคตเจ้า ผู้พิจารณาอยู่แม้ทั้งเหตุและผล (๑๔)

เปรียบเทียบการปฏิบัติทั้งทางกายและวาจาของพระพุทธองค์กับตาซึ่งในคํานความเที่ยงธรรม เด็ดขาด และความเที่ยงตรงในทุก ๆ เรื่อง

๑ พระสังฆรักชิตสามี, สุโฆชาดังการ, แปลโดย นาวาอากาศเอก แยม ประพัทธ์ทอง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๒), หน้า ๑๔๕-๑๕๐.

ผู้มีชีวิตอย่างสงบจะพรรณนาถึงทุกข์ที่ไม่สิ้นสุด ที่มีอยู่ในโลกของเปรตได้อะไรเล่า เขาพรรณนาได้เพียงถึง สักวาหยาตแห่งหิมะ (๒๒)

เปรียบเทียบความรู้สึกของผู้มีชีวิตอย่างสงบกับผู้อยู่ในโลกเปรตว่า ถึงแม้เปรตจะมีความทุกข์ประมาณขนาดไหน ผู้มีชีวิตอย่างสงบจะไม่เข้าใจความทุกข์ของเปรตที่มากมายและยาวนานนั้นเลย เขาจะรู้และเข้าใจถึงทุกข์นั้นเพียงเล็กน้อยเท่าหยาตหิมะเท่านั้น

(พระมหาบุรุษ) เกิดแล้ว มีพระวรกายอันมลทินแม้เล็กน้อยมิได้แปดเปื้อนเลย
เปล่งปลั่ง เหมือนดวงอาทิตย์อันประเสริฐเกิดแต่ท้องฟ้า ประทับยืนเหยียดพระบาททั้งคู่
ประคองพระธรรมกถึกก้าวลงจากธรรมาสน์ (๔๔)

เปรียบเทียบที่พระมหาบุรุษประสูติจากครรภ์พระมารดามาสู่โลกเหมือนดวงอาทิตย์ที่นายรัศมีเจ็ดจ้าในท้องฟ้าและ เหมือนกับนักเทศน์ที่ก้าวลงจากธรรมาสน์อย่างสง่างาม ด้วยความมั่นใจ ไม่สะทกสะท้านต่อสายตาของผู้ใด

พระสุคตเจ้าพระ องค์โคประทับอยู่ในปราสาทอันประเสริฐทั้งสามเหล่านั้น
เพียงถึงท้าวสักกะผู้เป็นจอมเทพ ทรงละพระนางยโสธราผู้มีพระถันและโอบอุ้มอันเอิบ
อิมไปได้ ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระสุคตเจ้าพระ องค์นั้น (๔๕)

เปรียบเทียบที่พระสิทธัตถะประทับอยู่ในปราสาทสามตฤณนั้นอย่างรื่นรมย์ทั้งในค่านความงามของปราสาทและความครึกครื้นจากการร่ายรำและการบรรเลงของหญิงงามทั้งหลาย เพียงถึงวิมานของพระอินทร์ที่เดียว

(พระมหาบุรุษ) ทอดพระเนตรทางช่องพระแกล เห็นฝูงแมลงภู่ที่ร่อนร้อง
เหนือคอกบัวในสระ โดยรอบ และเห็นว่าคอกบัวทั้งหลายคู่ประหนึ่ง สะทกสะท้านด้วย
ความอาย เพราะเห็นพัคตร์ของผู้เป็นนาถ (๔๖)

เปรียบเทียบพัคตร์ของพระมหาบุรุษกับคอกบัว ในค่านความงามและความเบิกบานว่าความงามของคอกบัว ขณะแยมที่ว่างามนั้นยังพ่ายแพ้แก่พระพัคตร์ของพระมหาบุรุษที่มีความสงบ เยือกเย็น และเบิกบานแม้บัวก็ยังต้องอาย

ตราบโคที่หม่อมมรผู้กระทำน้ำหวาน ผู้บันดือเสียง นำน้ำค้อยจากคอกบัวหลวง
นั้นไปยังที่อยู่ ท้าวังให้มีน้ำหวาน ตราบนั้น (พระมหาบุรุษ) ให้สตรีเหล่านั้นขับบรรเลง
ขมเสียงบันดือ (ของหม่อมมร) คัวยการขับเพลงและพ่อนรำอยู่ เพียงตั้งนางฟ้าขับบรรเลง
พ่อนรำ อยู่ในสรวงสวรรค์ (๘๒)

เปรียบหมู่สตรีที่พ่อนรำ ขับบรรเลงอยู่ในปราสาทของพระมหาบุรุษนั้น กับ
นางฟ้าที่ขับบรรเลงในสวรรค์ เปรียบในค่านความงาม สีสานในการพ่อนรำ และความ
สามารถในการขับบรรเลง

พระมหาบุรุษนั้นทรงผ้าเบสืออกไม้ ผ้าปักตุลณะ ผ้าทูลด ผ้าแพรจีน และผ้าจาก
แคว้นกาสิ ซึ่งอบร่าคัวยกลิ่นหอมเป็นอย่างดี งความเหมือนท้าววาทะทรงเครื่องแล้ว
ทรงละเสีย เสด็จไป ใต้เป็นพระสุคคเจ้า (๘๐)

เปรียบพระมหาบุรุษเมื่อทรงผ้าเนื้อดีเหล่านี้แล้วว่างความเหมือนพระอินทร์
ที่เดียว เพราะเมื่อจะพุดถึงความงามของเครื่องทรงแล้วไม่มีใครจะงามเท่าพระ
อินทร์ นอกจากพระมหาบุรุษ

ครั้งนั้น เมื่อพิจารณาว่าบัดนี้เราตายแล้ว เป็นผู้พ่ายแพ้แล้ว เป็นกามเทพ
ผู้ประมาท ยกย่องยโสธราประคัจงชัย ไม่เห็นญาณประคัจงสายฟ้าอันมีในภายใน (๑๐๒)

เปรียบการที่พระมหาบุรุษยกย่องพระนางยโสธราในค่านความงามว่าเหนือ
กว่าสตรีทั้งปวง ซึ่งเป็นยอดปรารถนาของสตรีที่ใคร ๆ ก็อยากจะมี ความงามอย่างนั้น
และเปรียบญาณอันมีภายในร่างกายของพระองค์กับสายฟ้าที่ฟาดลงมาอย่างรวดเร็วใน
ค่านสติปัญญาที่เฉียบแหลม

(พระพุททองค์) ผู้ไปสู่เรือที่เห็นแล้ว เป็นประคัจงวาทิตยชัจจความมิดของ
ชาวโลกผู้บอดเพราะโมหะ มีพระคัวยเติมเปี่ยมแล้วเป็นที่แปล โปรครรักษาใจของข้า
พระองค์ผู้ยังไม่ถึงอรหัตตผลจนกว่าจะถึงอรหัตตผล (๑๒๐)

เปรียบพระพุทธองค์กับดวงอาทิตย์ว่า พระองค์ได้แสดงธรรมซึ่งเป็นแสงสว่าง แก่ชาวโลกที่ตาบอดเพราะความหลงให้เห็นแสงสว่าง เช่นเดียวกับที่แสงอาทิตย์ทำลาย ความมืดให้สว่าง

พระมหาบุรุษนั้น ทรงมีพระเมตตา พระกรุณาอันประเสริฐ ทรงเพ่งดูพญามารนั้น เหมือนบิดามองลูกอ่อนที่กำลังเล่นอยู่ใกล้เท้าของตน (๑๓๔)

เปรียบเทียบความรู้สึกของพระมหาบุรุษที่มีต่อพญามารนั้นว่าถึงแม้พญามารและเสนามาร จะข้ายั้วพระองค์อยู่ก็ตาม แต่ความรู้สึกของพระองค์ที่มีต่อมารเหล่านั้น แทนที่จะเป็น ความโกรธ หรือเคียดแค้นและโต้ตอบ พระองค์กลับมีแต่ความเมตตา กรุณา และความเอ็นดูต่อพวกเขา เหมือนความรู้สึกของบิดาที่มองลูกอ่อนที่เล่นอยู่แทบเท้าของตน

ชาวโลกพร้อมทั้งเทวดา ย่อมเฝ้าชมารและเสนามารนั้นไม่ได้ เราจะเข้าไป ทหารและเสนามารเหล่านั้นได้ด้วยปัญญา เพียงตั้งเป้าไปไม่อ่อนด้วยลมปาก (๑๔๔)

การที่จะขจัดพญามารและเสนามารผู้มีกำลังมากมายเช่นนี้ด้วยกำลังกาย เป็นไปได้ยาก แต่พระมหาบุรุษเชื่อว่าพระองค์จะสามารถขจัดเหล่ามารนี้โดยง่ายด้วย ปัญญา เช่นเดียวกับที่คนเราสามารถเป้าไปไม่อ่อนให้ปลิวไปได้ด้วยลมปาก โดยไม่ต้องออกแรงมากฉะนั้น

พระเถระนั้นมีชื่อว่าพุทธรักชิต เป็นผู้สอนหมู่ภิกษุ มีความคิดประจักษ์แจ้ง แสง พายุในท้องฟ้า แห่งพระอิศวรรรม (๒๖๖)

เปรียบเทียบธรรมของพระพุทธรักชิตผู้รจนาคัมภีร์ชินาดังการนี้ว่า เป็นผู้มีความรู้ ในด้านพระอิศวรรรมอย่างเยี่ยมยอด มีปฏิภาณไหวพริบดี สามารถนำเอาความรู้มาใช้ ได้อย่างว่องไว รวดเร็ว ปานลมพายุ

(ข) วิย = รวากับว่า, เหมือน มีปรากฏในบทที่ ๕๗, ๖๑, ๖๔, ๑๐๑, ๒๑๔ และ ๒๑๕ คือ

พระมหาบุรุษนั้นเสวยความสุขอันเป็นราชสมบัติที่หน้าอัครจรยและนำพิศวง
เป็นราวกับว่าความสุขอันเป็นทิพย์ อันบุคคลพึงรื่นรมย์ รื่นรมย์ด้วยดีในปราสาทอันงด
งามซึ่งสมควรแก่ฤดูกาลทั้งสาม (๕๗)

เปรียบเทียบที่พระมหาบุรุษประทับอยู่ในปราสาทสามฤดูนั้นอย่างรื่นรมย์ด้วย
ความมั่งคั่งและความบันเทิงต่าง ๆ ราวกับความรื่นรมย์ในสรวงสวรรค์

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ลุกขึ้นไป เป็นราวกับว่าบุรุษหลุดไปจากเรือนที่เพลิง
ติดทั่วแล้ว คร่ำครวญอยู่อย่างน่าสะพึงกลัวอย่างยิ่ง ทรงเยี่ยมมกุฎพระมหาดีและพระโอรส
ของพระองค์ ไม่ทรงแผ้วแห่งความรักอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ (๖๑)

เปรียบเทียบที่พระมหาบุรุษคัดสินใจที่จะออกบวชว่า เป็นการคัดสินใจอย่าง
เด็ดเดี่ยวไม่ลังเลใจ เหมือนคนหนีไฟที่กำลังไหม้บ้านของตน จะวิ่งออกไปจากบ้าน
โดยไม่ลังเลใจ และไม่ท้วงทรมย์สมบัติเท่าชีวิตของตน

อันงามจะบังความหลุดพ้นให้สำเร็จด้วยกามไม่ได้เลย ประโยชน์อะไรเล่า
จะมีแก่เราด้วยมานะ เพราะมานะ จริงอยู่ มารพร้อมทั้งเสนามารอันใคร ๆ ปักกัน
ไม่ได้ ย้ายิเราอยู่เหมือนคนหนีบ้อด้วยเครื่องที่บยนต์ (๖๔)

เปรียบเทียบที่พระมหาบุรุษถูกคุกคามโดยพญามารและเสนามารว่าเหมือน
ท่อน้ำที่ถูกลูกไฟเข้าไปในเครื่องที่บยนต์ จะถูกบีบอย่างเต็มที่จึงได้น้ำอ้อยออกมา
พระมหาบุรุษก็ได้รับความบีบคั้นในลักษณะเช่นนั้น

(พระมหาบุรุษพระองค์นั้น) ทรงละสตรีผู้ประเสริฐในสิริราชสมบัติ เสด็จไป
แล้ว เป็นผู้ค้นหาความสงบในกัปอันนับไม่ได้ พระองค์ตรัสพรรณนาเรื่องเก่านั้นไว้ตาม
ลำดับ เหมือนช่างทอผ้าของในฝันจะนั้น (๑๐๑)

เปรียบเทียบเล่าเรื่องราวในอดีตของพระพุทธองค์ว่าพระองค์ได้เล่าเรื่อง
ตั้งแต่คนมาเป็นลำดับ เหมือนคนทอผ้าที่จะตอจนไปถึงที่ละช่องกว่าจะเสร็จ

ภูเขาทั้งหลาย บนลือต้นสนนั้นเสียงค้ำแรงลมของน้ำตก ฟังแล้วเหมือนเสียง
ดนตรีที่พยที่ประกอบด้วยองค์ห้า (๒๑๘)

เปรียบเทียบเสียงของน้ำตกที่เกิดในภูเขาอันนั้นมีเสียงไพเราะเหมือนเสียงดนตรี
ในสรวงสวรรค์

ที่ภูเขานั้น ฝูงกนิกรประดับร่างกายเรียบร้อยแล้ว พากันฟ้อนรำขับร้องประสาน
เสียง บรรเลงเพลง เหมือนเหล่าอัปสรในหมู่เทวดาฉะนั้น (๒๑๙)

เปรียบเทียบเหล่ากนิกรที่ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงเพลงในภูเขานั้นเหมือนเหล่า
อัปสรที่ฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงอยู่ในสรวงสวรรค์

(ค) สม = เสมอกัน ปรากฏในบทที่ ๕๐ และ ๘๘ คือ

(พระมหาบุรุษ) ประทับยืนเหนือแผ่นหินอันประเสริฐ ทรงเหยียดอุทกทิศโดย
รอบ จากมือของมนุษย์แม่เหล่านั้นด้วยทวยเทพและหมู่เทพพากันกล่าวว่ ผู้ที่เสมอกับท่าน
และยิ่งกว่าท่านไม่มีในที่ไหน ๆ (๕๐)

ไม่มีใครจะเทียมเท่าพระองค์ได้

หมู่สตรีผู้มีความยินดีว่า เริงกระทำการยั่วชวนยิ่งนัก ตีเครื่องดนตรีที่ใช้ใน
การตี ยกมือหลายพันมือขึ้นโดยรอบ พากันประกาศว่า แม่ท้าวสักกะก็จะเสมอเจ้า
ศากยะละหรือ (๘๘)

แม่พระอินทริกยังไม่มีเทียมเท่าพระมหาบุรุษ

(ง) อคฺคฺย - เทียบไม่ได้ มีปรากฏในบทที่ ๖ และ ๘๘
คือ

ข้าพเจ้าขอน้อมไหว้พระชินเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีความดีอันสั่งสมไว้พร้อมมูล
แล้ว เป็นพวกพ้องผู้เดียวของชาวโลกทั้งปวง แม้ผู้สูงสุดของผู้ยิ่งใหญ่ทั่วทุกทิศในสัตว์โลก
ก็ไม่เท่าเทียมพระองค์ได้.....

..... (๖)

ก็ผู้อื่นชื่อว่าใครเล่าที่มีการก้าวลงสู่กรรมเปรียบได้กับพระมหาบุรุษนั้น
 เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้าปรารถนาพระโพธิญาณอยู่ ขอให้พระมหาบุรุษนั้นด้วยความเคารพ
 เป็นนิตย์ (๔๔)

(จ) อุปมา = การเปรียบเทียบ มีปรากฏในบทที่ ๒๑๖ และ
 ๒๕๖ คือ

ในป่าหิมพานต์นั้นมีภูเขาทองหลายลูก รุ่งเรืองอยู่เปรียบเหมือนมีเปลวไฟ
 เพราะว่าเป็นที่สว่างประดุจไฟไม่ทำกิจ (๒๑๖)

ศรัทธา ทิริ-โอคตปะ ประสพความเป็นพหูสูตร ความบากนั้น สติ สมาธิ และ
ปัญญา อันเป็นส่วนของความหนักแน่นเปรียบดังสายฟ้า จึงประสพผลสำเร็จแก่ข้าพเจ้า
 จนกว่าจะบรรลุประโพธิญาณ (๒๕๖)

(ฉ) อุปมา = มองเพียง มีปรากฏเพียงบทเดียว คือ
 ในบทที่ ๑๕

เมื่อละเสียดซึ่งปราสาทอันรื่นรมย์อย่างยิ่งที่รุ่งเรืองด้วยรัตนะทั้งงดงามเพียง
กัณโถงวิมานของเทวดา และกระทำความพิศวงแม้ในฤดูร้อน มีธงชัย ธงแผ่นผ้า และฉัตร
 สีขาวอันชักขึ้นแล้ว เรานั้นจะเป็นผู้ปราศจากเยื่อใย ยกเท้าไปได้อย่างไรหนอ (๑๕)

(ช) นิภ = เปรียบเหมือน, สนิภ = เปรียบเหมือน
และ สมาน = เสมอเหมือน ปรากฏในบทเดียวกัน
 ทั้ง ๓ ศัพท์ คือ ในบทที่ ๕๕ ดังนี้

(พระมหาบุรุษนั้น) ทรงละพระแท่นที่ประทับ พระแท่นบรรทมที่แพรวพราว
เหมือนบ่อแก้วอันเปรียบด้วยประกายของดาวนักษัตร เสมอด้วยสถิตยาศน์น้ำค้าง
 พระองค์ทรงละพระราชวังต่าง ๆ อันประดับด้วยธงที่ประดับด้วยรัตนะที่ยกขึ้นไว้ในที่
 นั้น ๆ (๕๕)

๒) อุปมาที่รู้ด้วยศัพทที่เป็นบทสมาส ปรากฏอยู่บนทศเดียว คือ พระมหาบุรุษผู้มีกำลังเพียงตั้งกำลังของนารายณ์ ผู้บรรลุนั่งด้วยกำลังของอภิ
อภิญญา เสด็จเข้าสู่ดวงโพธิ์เพื่อชนะชาวโลกทั้งปวงด้วยพระองค์เอง

เปรียบพระมหาบุรุษว่ามีกำลังเหมือนพระนารายณ์ เพราะพระนารายณ์
เป็นผู้คอยปราบยุคเข็ญ คราวใดที่มนุษย์มีทุกข์ พระนารายณ์จะอวตารลงมาให้สันติสุขแก
มวลมนุษย์ พระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกัน พระองค์ทำทางหลุดพ้นให้แก่มวลมนุษย์และ เพียร
สอเสรรวมอย่างไม่ย่อท้อและไม่เหน็ดเหนื่อย

ข) อัครคัมมา หมายถึงอุปมาที่รู้ด้วยความหมาย โดยไม่มีศัพท์ระบุอุปมา
มีปรากฏในบทที่ ๕๘, ๑๒๒, ๑๕๑, ๑๘๗, ๒๑๗ และ ๒๒๐ คือ

โมหะเพียงตั้งความมืด ย่อมไม่มีแก่พระสุคตพระองค์ใด ผู้ยิ่งใหญ่เพราะ
อำนาจของพระธรรม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระสุคตพระองค์นั้น (๕๘)

ลำดับนั้น เมื่อพระราชานรชนผู้ประเสริฐเสด็จไปสู่นครราชคฤหิณเป็น
พระราชสถานอันประเสริฐ พระจอมมุนีผู้ประเสริฐผู้เป็นพระราชผู้ประเสริฐแห่ง
นักปราชญ์ แม้พระสุคตเจ้าก็เสด็จไปเพียงตั้งมฤคราช (๑๒๒)

เปรียบเทียบเสด็จออกบวชของพระสุคตเจ้าเพียงตั้งราชสีห์ ในลักษณะการ
เดินของราชสีห์ เป็นการเดินอย่างมีอำนาจในตัวเอง เดินอย่างเชื่องช้าแต่แฝงสง่า
และควมมีอำนาจในตัวเอง

(มารและบริวารนั้น) ถูกทำให้กระจัดกระจายไปเหมือนขี้เถ้าที่ถูกลมใหญ่พัด
ฟุ้งไป เกิดเสียงดังกึกก้องขึ้นแล้วว่า พระลัทธิตถะมีชัยชนะ (๑๕๑)

เปรียบปฏิกิริยาที่พระมหาบุรุษแสดงนั้น ทำให้พญามารและเหล่าเสนา
มารที่มีกำลังมากมายแตกกระจัดกระจายไปอย่างง่ายดาย เหมือนขี้เถ้าซึ่งเป็นผงธุลีที่
ถูกลมพัดฟุ้งไปได้ง่าย

จริงอยู่ คนใดผู้มีความสำคัญไม่พึงบูชา (พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น) ผู้มีถ้อยคำ
ดีเป็นที่รัก เป็นความจริงและเป็นประโยชน์แก่ชาวโลก ผู้มีพระสุรเสียงเพียงดังเสียง
ของพรหม มีพระคำรัสไพเราะเพียงดังนกกกระแหง ทรงสามารถเพื่อยังบุคคลให้ไต่บัน
ตามทีปรารถนา (๑๘๗)

การตกของน้ำตกทั้งหลาย มองเห็นเหมือนขำมุกดาที่มีแก้วทั้งหลาย เช่น
ไพฑูรย์เป็นต้น ปรากฏอยู่แพรวพราว

บรรยายให้เห็นภาพจน์ของธรรมชาติอย่างสวยงาม เปรียบน้ำตกที่ตกลงมา
เป็นสาย ๆ ว่าสวยงาม แพรวพราวเหมือนประดับด้วยสร้อยไข่มุกและแก้วที่ระยิบระยับ

ด้วยแสงสว่างของภูเขาทั้งหลาย และแสงช่วงโชติของดวงแก้วทั้งหลายด้วย
พุ่มดอกไม้ทั้งหลาย ด้วยกลุ่มเมฆอันวิจิตรประดุจเพดาน (๒๓๐)

๕. รูปกะ

รูปกาสังการ เป็นอสังการฝ่ายความหมายที่คล้าย ๆ รูปมาสังการ
ต่างกันที่รูปกาสังการ มีกรเพริชฌนโลงทรง... ด้วยคำว่า คือ

รูปกาสังการ ที่ปรากฏในคัมภีร์ชินาดังการ มีดังนี้

ขอพระสร้อยผู้ทองเที่ยวไปกับกระพอง เป็นประคุกพญาง้างผู้เมามันของผู้
ชนะที่ยิ่งใหญ่ เป็นแมลงผึ้งในคอกบัว คือปาก ของโอรสพระชินเจ้าทั้งหลาย โปรดพอ
ใจที่จะเป็นผู้ออกำเนิดในปากของข้าพเจ้า อำนวยประโยชน์อย่างแท้จริงและไม่คิดชด (๘)

เปรียบ... ในคอกบัวเป็นปาก... ให้มาอยู่ในปากของผู้ชนะเพื่อให้
ได้กล่าวถ้อยคำได้คล่องแคล่วฉับไวในการรรณา เช่นเดียวกับพญาง้างที่เมามัน จะโลก
แดนไปอย่างคึกคะนอง

อนึ่ง พระมหาบุรุษนั้นไม่รู้สักแม้ซึ่งความทุกข์อันใหญ่ยิ่งขนาดนั้น ที่ชนผู้ประทุษร้ายให้แล้ว เป็นผู้แสวงหาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายเท่านั้น เพราะพระองค์จมลงแล้วในสาคร คือพระบารมีอันประเสริฐเป็นอันมากมีทานเป็นต้น (๓๑)

เปรียบเทียบพระบารมีธรรม^{ว่าเป็น}สาคร ว่าพระบารมีธรรมของพระมหาบุรุษนั้น จะเต็มเปี่ยมอยู่เสมอไม่ขาดสาย และให้ความเย็นฉ่ำแก่พสกนิกรเช่นเดียวกับน้ำในแม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร

ชนทั้งหลายพร้อมเพรียงกันกล่าวว่า ชนผู้ไม่มีความรู้ไม่แสวงหาสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงอันประเสริฐ (นิพพาน) นำอัสจรรย ชนที่มีความมิดคือโมหะ มีการเปลือยกายเป็นข้อปฏิบัติ เราจะจัดการปฏิบัตินั้นด้วยหนทางอันใดศ (๒๗)

หญิงสาวเหล่านี้เป็นรั้ว เป็นขวากหนามทั้งทางตรงและเวียน เฝ้าปราสาทอันรุ่งเรืองที่มีพินมาก เป็นเรือนของสัตว์เดือยคลานมีอำนาจมาก (๓๑)

เปรียบเทียบปราสาทที่ประทับของพระมหาบุรุษว่า คือที่อยู่ของสัตว์เดือยคลานมีพินที่ากด้ว นำขยะแขยง นำหกลื่นไปจากที่นั่น แต่ในขณะที่เดียวกันก็มีหมู่สตรีเหล่านี้เป็นรั้วกั้นหนทางไม่ให้ไปจากที่นั่นได้ เป็นความรู้สึกต่อต้านกันสองฝ่ายระหว่างก็เลศกับทางไปสู่ความหลุดพ้น

พระมุนีเจ้านิ่งจักสมาธิกลางบัลลังก์อันใคร ๆ เอาชนะไม่ได้ ไฉฉัตรคือต้นโพธิ์ เข้าใจธรรมอย่างถ่องแท้ (๑๕๕)

(พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น) ทรงแสดงทางอมตะ (ยังเวไนยสัตว์) ให้พ้นจากแกนกันการ คือความแก่และความตาย จากฉัตรคือความโศกและความคับแค้นจากบ่วงคือกาม (๑๖๒)

พระสิทธัตถะผู้ชนะมารแล้ว ผู้ที่ทวยเทพบูชาด้วยพวงดอกไม้และของหอม เมื่อประทับนั่งเหนือปราสาทบัลลังก์ ภายใต้ฉัตรแก้วคือร่มโพธิ์ ในบริเวณแดนโพธิ์อันนำนารีนรมย์ด้วยฉากคือกุหลาบ ชาจักรวาล มีอากาศเป็นเพดานที่พรวยพราวด้วยดวงดาวเป็นแก้วมณี มีดวงจันทร์เป็นดวงประทีป สว่างไสวด้วยแสงรัตนะต่าง ๆ ครึกครื้นด้วยเพลงขับอันเป็นมงคลด้วยก้องมโหรีสพ ทรงระลึกถึงชาติปางก่อนในยามต้น (๑๖๔-๑๖๗)

ข้อสังเกต

ในการศึกษาคัมภีร์ชินาดังการนี้ เมื่อพิจารณาในคานลักษณะการแต่งและ
สำนวนภาษา มีข้อสังเกตที่พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. การสนธิ การใช้ศัพท์ในการแต่งคัมภีร์นี้เป็นศัพท์ที่เป็นที่รู้จักกันทั่ว ๆ
ไป แต่จะยากในการเข้าใจ เมื่อศัพท์เหล่านี้มาสนธิซ้อน ๆ กัน จนบางครั้งแทบไม่
เห็นรูปศัพท์เดิม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยต้องใช้เวลามากในการแปลคัมภีร์นี้จนจบ เช่น

วิเชโก (๒๕)	สนธิของศัพท์	ว - อิธ - เอโก
หิตวานิมนุทานิ (๔๔)	"	หิตวาน - อิม - อิทานิ
โสจนุตมพยุชนวโลกิย (๑๓๓)	"	โสจ - ต - อวิ - อนอวโลกิย
มยุตตุ (๑)	"	เม - อตุตุ
รมควนาयाส (๔)	"	รมตุ - อนาयाส

๒. บทสมาส คัมภีร์นี้แต่งด้วยบทสมาสที่ไม่ยาวเกินไปนัก เป็นบทสมาสที่
ใช้ในการแต่งร้อยกรองทั่ว ๆ ไป เช่น

ชินเนทร - มตุเตภ - สกมุภจารินี	(๔)
ทฺขุขชินฺน - ชนทสุสน - ทฺขุขชินฺโน	(๓๐)
คหิต - สิล - สมาริ - ปญญํ	(๓๓)
ชน - สุต - ภริยา - องค - ชิเว	(๕)

๓. กริยา ที่ใช้ในการแต่งคัมภีร์นี้ มีกริยาบางกลุ่มที่จะกล่าวถึง คือ

ก. กริยาภิศก - กริยาระหว่างประโยคที่ใช้มาก คือ ตฺวาน เช่น

เฉตฺวาน (๓๒) อาโรปยิตฺวาน (๒๐)

ญฺตฺวาน (๑๖) อนุญฺตฺวาน (๓)

- มีการใช้ ตเว แทน ตํ ในบางแห่ง เช่น

กาคเว (๑๓๒) ทาคเว (๑๓๘)

ข. กริยาอาชยาต มีกริยา หิยัตถนี และ ปโรกชา ใช้ในบางบท คือ

หิยัตถนี เช่น อกา (๓๔) อากมา (๔๑) อโวจ (๑๓)

อททา (๓๔) อหุ (๑๘๑) อญ (๖)

ปโรกชา เช่น อาหุ (๖๗)

๔. การแจกรูปคำ ต้องการยึดข้อบังคับของฉันทลักษณ์มากกว่ารูปศัพท์ที่ถูกต้อง จึงทำให้มีการทึะ และ รัสสะ ในศัพท์นั้น เช่น

อายุ เป็น อายุ (๒๔)

โรปยิ " โรปยิ (๓๐)

ชาตุสุ " ชาตุสุ (๔๖)

ปุเรตฺวา " ปุเรตฺวา (๒๒๕)

๕. การวางตำแหน่งคำ มีบางตอนที่วางประธานและกริยาห่างกันมาก ทำให้เกิดปัญหาในการแปล เช่น ในบทที่ ๒๐๒ ถึง บทที่ ๒๒๒ แปลข้อความทั้ง ๒๐ บท ไปด้วยกัน ตัวอย่าง

โสหิ อชฺช ปเนกสูมิ จกฺวาพฺพติ ปุณฺณิเต
ถลเช ชลเช จาปิ สุกฺนุเช จ อคฺนฺธิเก /๒๐๒/

มนุสฺเสสุ อเนกตฺถ
ปวเน ทิมวณฺตสูมิ ตสูมิ สตุตฺตมหาสเร /๒๐๓/

.....
.....

เอวํ สุกฺมฺมฺลวณฺํ หิ ยํ ยํ ตฺหิ ตฺหิ ปุณฺณิเตปุณฺณิเต สฺตํ
มาถฺยจ สทฺทฺยจ มนุญฺญคฺนฺธํ ปุชฺเชมิ ตํ ปุชฺชิตฺตํ ปุรา /๒๑๒/

มีคำว่า อหิ ในบทที่ ๒๐๒ คือ โสหิ อชฺช ปเนกสูมิ
และมีคำว่า ปุชฺเชมิ ในบทที่ ๒๑๒ คือ ปุชฺเชมิ ตํ ปุชฺชิตฺตํ ปุรา

๖. การแปล การแปลเนื้อเรื่องคัมภีร์ชินาดังการนี้ มีความยุ่งยากมาก เพราะศัพท์บางศัพท์ไม่อาจแปลความหมายตามรูปศัพท์ให้ชัดเจนได้ ต้องอาศัยฎีกาของ คัมภีร์ชินาดังการที่ได้ขยายความไว้ จึงจะได้ข้อความที่สมบูรณ์ เช่น เปรจานุฎทวานชราษรราตุ /๓/ คำว่า เปร ไม่อาจแปลได้ว่าหมายถึงผู้ใด แต่ในชินาดังการฎีกาก็ได้ ขยายความว่า หมายถึงพระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นต้น หรือในบางบทที่รจนาคำด้วยอักษร ถ้วน ถ้าไม่มีฎีกาขยายความไว้ก็จะแปลแทบไม่ได้เลย เช่น

โนนานิ โน นูนานิ นาเนนานิ นนานิ โน

นูน นานานานิ นูน นานน่านนเนน โน

/๑๑๖/